

Typology of Strategies for Managing Conflict of Interest of MPs of the Islamic Consultative Assembly

Farajollah Rahnavard*

Professor, Department of Management,
Institute for Management and Planning
Studies (IMPS), Tehran, Iran.

Yahya Morattab

Ph.D. student, Department of Management,
Institute for Management and Planning
Studies (IMPS), Tehran, Iran.

Hossein Alipour

Assistant Professor, Department of
Management, Institute for Management and
Planning Studies (IMPS), Tehran, Iran.

Abstract

Managing conflicts of interest among parliamentarians has been one of the fundamental issues pursued and a concern for parliaments in various countries around the world. Ensuring that parliamentarians pursue the public interest and refrain from prioritizing personal gain while performing their representative roles is a matter that has occupied the minds of many scholars for years. The Islamic Consultative Assembly (Majlis), as the sole legislative body in the country, holds a critical position in policymaking and overseeing the implementation of laws. Consequently, ensuring the management of conflicts of interest among its members and their conduct in alignment with national interests and welfare requires its own specific rules and regulations, as is the case in other countries. This research, conducted in two phases, seeks to typologize conflict-of-interest management mechanisms for members of Majlis. In the first phase, through a focus group, 12 policies and laws related to MPs were examined and analyzed. In the second phase, 20 in-depth semi-structured interviews were conducted with experts and current and former members of the Majlis. All collected data were qualitatively coded using MAXQDA software, ultimately

* Corresponding Author: frahnavard@imps.ac.ir

How to Cite:

resulting in 31 organizing themes categorized into three overarching themes. The conflict-of-interest management mechanisms for MPs in their legislative role, oversight role, and cross-role functions constitute the overarching themes of this research. Finally, these themes are discussed and analyzed.

Keywords: Islamic Consultative Assembly, Conflict of Interest, Conflict of Interest Mangement, Typology

1. Introduction

Conflict of interest is the focal point of many economic crimes. For this reason, conflict of interest management is among the most fundamental and yet most basic measures in the governance of any country; because, logically, preventing corruption and inefficiency is better than curing and combating them. By identifying legal gaps in the code of conduct for members of the Majlis, before designing any new laws or policies regarding the management of their conduct in the area of conflict of interest, it is necessary to identify the contexts of conflict of interest for MPs and determine management mechanisms appropriate to the specific conditions of the Majlis and the country.

2. Literature Review

Bolyer et al. (2020) assessed the mechanisms and models for managing conflicts of interest of parliamentarians across 27 European Union countries. By examining the conditions and specific requirements of the UK and Belgium, the article explains why the UK has adopted a transparency-oriented approach to its parliamentary conflict-of-interest management systems, in contrast to Belgium, which employs an approach based on sanctions and various enforcement mechanisms that are stricter and less reliant on transparency.

Nelson and Sanyal (2010) examined the conflict-of-interest management methods for members of the Indian Parliament's House of the People (Lok Sabha) and Council of States (Rajya Sabha) and compared the mechanisms used in both chambers. Disclosure of interests, recusal or non-participation in meetings or votes, disqualification from holding government or private positions while serving as a parliamentarian, and prohibitions and restrictions on

accepting gifts and having travel expenses covered by others while in office, are considered among the primary methods of managing conflicts of interest for Indian parliamentarians.

3. Methodology

This research has been conducted as a qualitative study. The research strategy is deductive qualitative content analysis, and the theoretical framework was inspired by the existing literature. The analysis method used in this research is thematic analysis. Firstly, policies and laws related to members of the Majlis and related subjects were analyzed and examined to identify "conflict of interest situations" and "conflict of interest management mechanisms" for MPs, and qualitative coding was performed. Two two-hour sessions of an expert panel, including four specialists in this field, were reviewed and examined. Secondly, semi-structured interviews were conducted with 20 experts. To analyze the data obtained from the previous stage, thematic analysis technique was used. In both parts of the research, MAXQDA software was used.

4. Results

According to the findings of this research, based on the Constitution of the Islamic Republic of Iran, members of the Majlis hold only two primary roles: legislation and oversight. The role of representing the interests of their constituency is not considered an independent role on its own. In other words, based on the researcher's findings from the study of policies, laws, and interviews with experts, the role of "representing the interests of the constituency" is not an independent role under the Constitution; rather, it must be manifested in the course of performing the legislative and oversight roles. Accordingly, and based on the prevailing interpretation, any other role of MPs must essentially be expressed solely through the two roles of legislation and oversight. Therefore, based on the interviews conducted with experts, the role of "representing the interests of the constituency" was removed from the key roles of MPs. Results are presented below.

Table 1

Overarching and Organizing Themes of Research

Overarching Themes	Organizing Themes
COIM for MPs in their Oversight Role	Oversight of oversight
	Reform of parliamentary oversight processes
	Prohibition of certain oversight actions by MPs
	Principle of whole-parliament oversight vs. individual MP oversight
	Transparency of oversight
	Rule-setting for MPs' oversight opinions
COIM for MPs in their Legislative Role	Reform of legislative processes
	Reform of compensatory budgeting mechanisms
	Prohibition of brokerage in legislation
	Transparency of legislation
	Characteristics of good law
	Principle of precedence of plenary will over committee in legislation
Cross-Role COIM for MPs	Main strategies for MP conflict of interest management mechanisms
	Transparency of parliamentary affairs and soft mechanisms
	Prohibitions and restrictions
	Situational blended training
	Ethics-oriented internal control mechanisms
	Codes of conduct coupled with public oversight
	Strategies for transforming conflict situations into interest alignment
	Incentive-based behavioral approaches
	Unbiased enforcement of existing laws
	Changing the culture of MPs and parliamentary representation
	Reform of MP qualification mechanisms
	Transparent, trust-building elections
	Post-representation rules
	Non-interference in executive affairs and appointments
	Rule-setting for "self-regulation"
	Informed external advocacy/demand-making
	Strengthening partisanship/political parties in the country
	Efficient internal structural oversight of MPs
	Intelligent external structural oversight of MPs

5. Discussion

As mentioned, although under the Constitution only legislative and oversight roles are envisaged for MPs, and the prevailing

interpretation of constitutional and public law jurists in the country holds that an MP should not assume any role other than these, the reality of parliamentary representation over the life of the Islamic Republic of Iran has revealed other matters. As some prominent MPs in this study also pointed out, some functions are inherent to representation. An MP cannot avoid following up on the affairs of those who voted for them. Representation is not a neutral matter, and failing to recognize the other roles of representation will actually create numerous and diverse conflict-of-interest situations, and because these roles are not formally recognized, the likelihood of corruption within them is even greater.

6. Conclusion

Based on the findings of this research, the mechanisms for managing conflicts of interest for members of the Majlis can be divided into three general categories: legislative, oversight, and cross-role. Accordingly, under each of the aforementioned categories, mechanisms for managing conflicts of interest for MPs were identified, which include various types of conflict-of-interest management tools, such as transparency, prohibition, restriction, rule changes, and other instruments. Taking into account the local contextual requirements of the country when designing conflict-of-interest management mechanisms is among the most fundamental necessities.

گونه‌شناسی راهبردهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی

فرج اله رهنورد ^{id}

استاد گروه مدیریت، موسسه عالی آموزش و پژوهش برنامه‌ریزی، تهران، ایران.

یحیی مرتب ^{id}

دانشجوی دکتری رشته مدیریت دولتی، موسسه عالی آموزش و پژوهش برنامه‌ریزی، تهران، ایران.

حسین علیپور ^{id}

استادیار گروه مدیریت، موسسه عالی آموزش و پژوهش برنامه‌ریزی، تهران، ایران.

چکیده

مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان، یکی از مسائل اساسی مورد پیگیری و دغدغه پارلمان‌های کشورهای مختلف جهان بوده است. حصول اطمینان از پیگیری منافع عمومی از طریق نمایندگان پارلمان و عدم تمایل آنها به منافع شخصی در حین ایفای نقش‌های نمایندگی خود، از مسائلی است که ذهن اندیشمندان مختلفی را سالها به خود مشغول داشته است. مجلس شورای اسلامی بعنوان تنها نهاد تقنینی کشور، جایگاه خطیری در ریل‌گذاری و نظارت بر اجرای قوانین در کشور دارد. به تبع حصول اطمینان از مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی و کنش و رفتار آنها در مسیر منافع و مصالح ملی، همانند دیگر کشورها، نیازمند قواعد و قوانین خاص خود است. این پژوهش در دو فاز در تلاش برای گونه‌شناسی سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی است. در فاز اول پژوهش، با برگزاری گروه کانونی، ۱۲ سند بالادستی و قانون مرتبط با نمایندگان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. در فاز دوم ۲۰ مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته با خبرگان و نمایندگان فعلی و ادوار مجلس شورای اسلامی برگزار شد. مجموع داده‌های بدست آمده بوسیله نرم افزار MAXQDA کدگذاری کیفی انجام شد و نهایتاً ۳۱ مضمون سازمان دهنده در سه مضمون فراگیر دسته‌بندی شدند. سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان در نقش تقنینی، در نقش نظارتی و فرانقشی مضامین فراگیر این تحقیق بشمار می‌آیند. نهایتاً این مضامین به بحث و تحلیل گذارده شده است.

کلیدواژه‌ها: مجلس شورای اسلامی، تعارض منافع، مدیریت تعارض منافع، گونه‌شناسی

* نویسنده مسئول: frahnvard@imps.ac.ir

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته مدیریت دولتی موسسه عالی آموزش و پژوهش برنامه‌ریزی است.

مقدمه

تعارض منافع مرکز ثقل بسیاری از جرائم اقتصادی است (Loewenstein, 2011). به همین دلیل مدیریت تعارض منافع نیز از ابتدایی‌ترین و در عین حال از اساسی‌ترین اقدامات در حکمرانی هر کشوری است؛ چرا که به طور منطقی پیشگیری از فساد و ناکارآمدی بهتر از درمان و مبارزه با آن است (Peters & Handschin, 2012; Hough, 2013).

بی‌جهت نیست که علت اساسی عدم اجرای دقیق و صحیح قوانین و مقررات، عدم توفیق طرح‌های توسعه‌ای و اصلاحی، عدم مبارزه با فساد اداری و بروز فساد سیستماتیک، عدم اثربخشی و کارآمدی منابع تخصصی و ... به بی‌توجهی نظام حکمرانی به مدیریت تعارض منافع برگشت داده شود. همچنین باید متذکر شد که همچنان که مدیریت تعارض منافع و پیشگیری از فساد هزینه‌بردار است، عدم مدیریت آن نیز هزینه‌بردار است؛ زیرا مدیر باید با صرف انرژی و زمان از انتشار اینگونه فعالیت‌ها جلوگیری کند. درواقع هزینه مخفی کردن فساد و تعارضات منافع هزینه‌ی قابل توجهی است که معمولاً از نظرها مغفول میماند (هیوود، ۱۳۹۷: ۱۰۱-۱۰۲).

تعارض منافع همانند فشارسنجی است که بخاطر گردوخاک به درستی فشار هوا را نمایش نمی‌دهد و هر بار با مقدار متفاوتی از خطا همراه است. به عبارتی ازدیاد موقعیتهای تعارض منافع و عدم مدیریت آن، اعتماد عمومی نسبت به یک سیستم را از بین میبرد و دیگر نمیتوان به داده‌های نشان داده شده در آن فشار سنج، اعتماد کرد (Davis et al., 2001). همچنین پیترز و همکاران در تعریف این پدیده اینگونه آورده‌اند که در آن برخی از منافع فرد تمایل به دخالت در تصمیم‌گیری و قضاوت او دارند و به خاطر همین تمایل نمیتوان بر راستی و درستی قضاوت فرد اطمینان کرد (Peters, 2012).

Cooper (2006:140) معتقد است که "از آن جایی که حفظ اعتماد عمومی یکی از مهمترین ابعاد مسئولیت‌پذیری در نظام دولتی است، با بروز موقعیتهای تعارض منافع، اعتقاد به درستکاری حکومت از بین برود. به عبارت دیگر، "تعارض منافع در هر عرصه‌ای از فعالیت، می‌تواند تاثیری منفی بر «بی‌طرفی» ادراک شده از خدمات عمومی و دولتی داشته باشد و این مفهوم به هر منفعت، جانب‌داری، علاقه، احساس و یا هر ویژگی دیگری نیز تعمیم می‌یابد که موجب می‌شود تا قضاوت [و تصمیم‌گیری] فرد، نسبت به وضعیت عادی و معمول، کمتر قابل اطمینان باشد" (Kernaghan & Langford, 2014:211).

آنگونه که Rothstein & Teorell (2008) در بحث حکمرانی خوب مطرح می کنند، این اطمینان که حاکمیت در تصمیم گیری های خود بی طرفانه عمل می کند، برای توسعه اقتصادی، رضایت شهروندان و ثبات دموکراتیک، بسیار ضروری است. البته باید در نظر داشت که قرارگیری در موقعیت ارتکاب به فساد (قرارگیری در معرض خطر)، شرط لازم برای وقوع فساد است، هر چند شرط کافی نیست. در واقع، بروز موقعیت های تعارض منافع الزاماً به معنای وقوع فساد نیست، بلکه به معنای فراهم بودن شرایط وقوع فساد است (Seger, 2008:86).

با توجه به اینکه مجلس شورای اسلامی اصلی ترین نهاد تقنینی کشور است (شعبانی، ۱۴۰۴:۱۵۸)، به تبع، بهبود کارکرد و کارآیی در این نهاد موجب تغییرات زیربنایی در خط مشی های کشور و امور و شئون کشور خواهد. سازوکارهای مدیریت رفتار نماینده بعنوان اصلی ترین کنش گر این نهاد، جایگاه خطیری در اصلاح شرایط کشور دارد. وجود تعارض منافع میان منافع شخصی، حزبی، گروهی و ... با منافع و مصالح کلی کشور، عدم وجود ساختار نظارتی مناسب و اثرگذار بر نمایندگان که آن ها را وکلای ملت می نامیم، وجود انواع فسادها از تطمیع و تهدید و رشوه و لابی گری های نامناسب و سفرهای بی مورد و غیر ضروری نمایندگان مجلس شورای اسلامی و ساختارهای ناکارآمد نظارت درونی مجلس بر رفتار نمایندگان، موجب شده که گاه قوانینی ناکارآمد، پرتعداد و در بسیاری از مواقع مانع از بهبود امور در کشور ایجاد شود (مرتب و یآوری، ۱۴۰۰). نحوه تصمیم گیری نماینده و لزوم حصول اطمینان از تصمیمات او در جهت منافع ملی، دغدغه اصلی در ایجاد این نهاد مهم و هر نهاد حکومتی دیگر بوده است. با توجه به مطالب بیان شده و شناسایی خلاهای قانونی در نظام رفتاری نمایندگان مجلس شورای اسلامی، پیش از طراحی هر گونه قانون جدید و خط مشی ای نو در زمینه مدیریت رفتار نمایندگان در زمینه مدیریت تعارض منافع آنان در مجلس شورای اسلامی، نیاز است که بسترهای تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی شناسایی و سازوکارهای مدیریت آنها متناسب با اقتضاء شرایط مجلس شورای اسلامی و کشور، تعیین شوند. لذا این پژوهش بدنبال شناسایی سازوکارهای مدیریت تعارض منافع برای نمایندگان مجلس شورای اسلامی با توجه به الگوها و اقتضائات بومی کشور است.

مبانی نظری و پیشینه

الف. تعریف تعارض منافع

تعارض منافع موضوعی فراگیر است و محدود به به مرزهای جغرافیایی و فرهنگی خاصی نمیشود، در آمریکا تعاریف متعددی برای تعارض منافع در نظر گرفته شده است به نحوی که به تعداد ایالت‌های آن کشور تعریف متفاوت برای این موضوع مطرح شده است (زینالو و همکاران، ۱۳۹۸)

سازمان توسعه و همکاری اقتصادی بیان می‌دارد که تعارض منافع زمانی پدید می‌آید که «بین [انجام] وظیفه دولتی و [استحصال] نفع شخصی یک مقام دولتی، تعارض به وجود آید، به طوری که نفع شخصی بالقوه‌ی آن مقام دولتی به طرز نادرستی بر اجرای وظایف و مسئولیت‌های رسمی او، اثر بگذارد» (OECD, 2005:13).

پروژه EuroPam که تحت حمایت اتحادیه اروپا انجام شده است، تعارض منافع را این گونه تعریف کرده است: «تعارض منافع اشاره به شرایطی دارد که در آن یک فرد در موقعیت سوء استفاده از یک ظرفیت رسمی برای کسب سود شخصی قرار دارد، اما هنوز اقدام به سوء استفاده از موقعیت نکرده است» (European Public Accountability Index (EuroPAM), 2015).

Loewenstein (2011) معتقد است که تعارض منافع منتهی به زمانی رخ می‌دهد که پاسخگویی حرفه‌ای و منفعت شخصی متخصص در تعارض با یکدیگر باشند که منفعت شخصی اغلب مالی است ولی می‌تواند اهداف دیگری مانند قدرت یا موقعیت را در بر گیرد.

بر اساس پژوهش جعفری نیا و همکاران (۱۴۰۱) تعارض منافع اینچنین تعریف شده است: «موقعیتی که در آن کارگزار دولتی بین منفعت مالی یا غیر مالی خود و یا منفعت مالی یا غیر مالی اطرافیان خود با منفعت عمومی قرار گیرد».

ب. مدیریت تعارض منافع

مدیریت یا مقررات گذاری تعارض منافع راهکاری است که میتواند از شیوع و نفوذ فساد و ناکارآمدی در یک سیستم جلوگیری کند (Catchick, 2014). مدیریت تعارض منافع دربرگیرندهی تمام راهکارها و روشهایی است که از طریق آنها ریسک بروز فساد در موقعیتهای تعارض منافع از بین میرود یا لاقلاً کاهش می‌یابد (Davis et al., 2001). Demmke & Henökl (2007:35) معتقدند که مدیریت تعارض منافع به دنبال تحقق چهار سیاست کلی مطلوب در حکمرانی است: افزایش اعتماد عمومی به حکومت، اثبات امانت داری و درستکاری مقامات دولتی، حصول اطمینان از اینکه عموم مردم، اقدامات مقامات دولتی را تحت نظر دارند، اوفتای ارزیابی عملکرد مقامات دولتی. OECD (2003:4) تاکید دارد که «در جایی که تعارض منافع، تنظیم نشده‌اند (مدیریت نشده‌اند)، در آنجا ریسک زیادی برای کاهش تبعیت مقامات دولتی از آرمان‌های مشروعیت، بی طرفی و انصاف در تصمیم گیری های عمومی وجود دارد. فقدان مقررات (تنظیم کننده) تعارض منافع می تواند منجر به تضعیف حاکمیت قانون، توسعه و پیاده سازی سیاست ها، عملکرد بازارها و تخصیص منابع عمومی گردد».

ج. ابزارهای مدیریت تعارض منافع

مدیریت تعارض منافع در کشورهای مختلف با قواعد و سازوکارهای گوناگونی اجرا شده است. هر کشور متناسب با ظرفیت قانون گذاری و نظام حقوقی خود به نوعی رفتار درست در زمینهی تعارض منافع را ریل گذاری کرده است. با توجه به تنوع راهکارها و سازوکارهای مدیریت تعارض منافع، میزان موفقیت و شکست هر کدام از این سازوکارها گوناگون بوده است. برخی از کشورها در قوانین خود، با تعریف عام قانون، قواعدی را در این زمینه ایجاد کرده‌اند. قوانین الزام آور نظیر قانون اساسی، قوانین مصوب پارلمان‌ها، آیین نامه‌ها، منشورها و ... در برخی از کشورهای وسیلهی مدیریت این موضوع بوده است و در برخی دیگر کدهای اخلاقی و رفتاری که به نوعی قواعدی داخلی برای رویه‌ها و رفتارهای اداری هستند که رفتار مطلوب را توضیح و تبیین می‌کنند، مورد استفاده قرار گرفته است.

به همین دلیل بطور کلی می‌توان نوع مواجهه‌ی کشورهای گوناگون در این زمینه را به دو نوع کلی تقسیم‌بندی کرد: قوانین و قواعد الزام‌آور قانونی و دیگری الگوها و کدهای اخلاقی و رفتاری داخلی.

به طور کلی استانداردهای مرسوم برای قانون‌گذاری مدیریت تعارض منافع شامل موارد ذیل می‌باشد:

- مجموعه‌ای از قوانین، قواعد، کدهای رفتاری، استانداردها و اصول که بسیاری از این ابزارها شامل محدودیت‌ها و عوامل بازدارنده می‌باشد، برای مثال نگرفتن هدایای بالای ۲۵۰ یورو.
- سیاست‌های آشکارسازی و ثبت منافع که تمامی کارگزاران حکومتی را ملزم به ثبت تعارض منافع بالقوه و دیگر منافع خود می‌کنند.
- نظارت و سازوکارهای اجرایی. کشورهای گوناگون مکانیزم‌های اخلاقی و سازوکارهایی را در جهت اجرای تعهدات اخلاقی کارمندان ایجاد کرده‌اند که متناسب با تعریف رفتار سوء در هر کشور، مکانیزم‌ها نیز مختلف خواهد بود.
- آموزش تعارض منافع. آموزش مفاهیم و ایجاد زمینه برای تحلیل درست موقعیت‌های تعارض منافع در برخی از کشورها در بسیاری از نهادهای عمومی اجرایی است (مرتب و همکاران، ۱۳۹۹).

Li (2024) در پژوهش خود با جمع‌بندی از مجموعه‌ای از ابزارهای ارائه شده برای مدیریت تعارض منافع از جمله سازوکارهای معرفی شده از سازمان همکاری‌ها در توسعه اقتصادی (2005)، جدول زیر را از سازوکارهای مدیریت تعارض منافع ارائه داده است.

جدول ۱. انواع ابزارهای کلی و اختصاصی مدیریت تعارض منافع (Li, 2024)

انواع ابزارها	ابزار اختصاصی
ممنوعیت ^۱	«تحمل صفر» ^۲
	قواعد ممنوعیت سطحی ^۳

^۱Prohibition

^۲Zero Tolerance

^۳Bright-Line Rules

اعلام عمومی هویت فرد ^۱	واگذاری ^۲
فروش منافع ^۳	
توکیل کور ^۴	
امتناع از تصاحب پست ^۶	امتناع ^۵
امتناع از مسئولیت های رسمی دولتی ^۷	
محدودیت های پاره وقت ^۹	
محدودیت های پسا اشتغالی ^{۱۰}	ناسازگاری ^۸
ثبت منافع ^{۱۲}	
افشاء منافع ^{۱۳}	
افشاء منافع بصورت عمومی ^{۱۴}	آشکارسازی ^{۱۱}

Djankov et al. (2009) پس از بررسی مفصل تمامی نظامات آشکارسازی و شفافیت در جهت مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان ۱۷۵ کشور بیان می کند که اگر یک کشور دموکراتیک می خواهد نظامات آشکارسازی منافع نمایندگان پارلمان خود را تهیه و ایجاد کند تا با فساد مبارزه کند، تجربه بررسی این کشورها این را نشان می دهد که قوانینی

^۱Public Identification

^۲Divesture

^۳Sales of Interests

^۴Blind Trust

^۵Recusal

^۶Recusal from Positions

^۷Recusal from Official Duties

^۸Incompatibility

^۹Part-Time Job Restrictions

^{۱۰}Post-Employment Restrictions

^{۱۱}Disclosure

^{۱۲}Register of Interests

^{۱۳}Declaration of Interests

^{۱۴}Public Disclosure of Interests

موثرتر و کارآتر در مبارزه با فساد هستند که آشکارسازی را برای تمامی مردم و عموم مردم انجام دهند و نه قسمتی از پارلمان یا کنگره و غیره و همچنین تمرکز این شفاف‌سازی باید بر منابع مالی، درآمدی و فعالیت‌های نمایندگان پارلمان باشد نه لزوماً میزان ارزش این دارایی‌ها. آشکارسازی پنهانی، اثر خاصی در پاسخگویی سیاسی نمایندگان نخواهد داشت.

ارائه چارچوب نظری

Bolleyer et al. (2020) سازوکارها و مدل‌های مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان را متناسب با ۲۷ کشور اتحادیه اروپا سنجیده‌اند. مقاله با بررسی شرایط و اقتضائات کشور انگلستان و بلژیک به طور دقیق شرایط اداری و قانون‌گذاری و همچنین فرهنگ و سنت‌های پیشینی، دلیل انتخاب رویکرد شفافیت‌محور در نظامات مدیریت تعارض منافع در پارلمان این کشور را در مقابل انتخاب رویکرد مبتنی بر مجازات‌ها و ضمانت اجرایی‌های مختلف و بسته‌تر نسبت به شفافیت در پارلمان بلژیک را توضیح می‌دهد و نتیجه‌گیری می‌کند که شرایط و اقتضائات و بسترهای سیاسی و اداری و فرهنگ و سنت پارلمانی هر کشور می‌تواند در انتخاب رویکردهای نظامات مدیریت تعارض منافع تفاوت ایجاد کند. این موضوع دقیقاً همان نتیجه‌گیری‌ای است که Trost & Gash (2008) در کتاب «تعارض منافع در بخش عمومی: رویکرد چند ملیتی» بیان می‌کنند. براساس مقاله بولیر و همکاران، کشورهای اروپایی دموکراسی قدیمی، بیشتر از مجازات و تنبیه در نظامات مدیریت تعارض منافع خود استفاده می‌کنند و در مقابل، کشورهای دارای دموکراسی جدید، بیشتر از شفافیت و آشکارسازی در نظامات مدیریت تعارض منافع خود بهره می‌برند. براساس نتیجه‌گیری این مقاله، میزان استفاده از مجازات‌ها و تنبیهات در نظامات مدیریت تعارض منافع با میزان استفاده از رویکرد شفافیت و آشکارسازی، رابطه عکس دارند.

پژوهش‌های مختلف حاکی از آن است که مدل و چارچوب مدیریت تعارض منافع در کشورهای مختلف کاملاً مبتنی بر بستر و قواعد و الزامات خاص هر جامعه و کشور تعیین می‌شود و نباید صرفاً از نسخه دیگر کشورها در این زمینه تقلید صورت گیرد. در حالیکه اتخاذ رویکرد اشتباه در این زمینه، ممکن است در خلاف نتیجه عقلایی مدیریت تعارض منافع، بیشتر به گسترش زمینه فساد منجر شود.

Djankov et al. در پژوهش خود (2009) پس از بررسی دقیق نظام افشاء و آشکارسازی منافع نمایندگان پارلمان‌های کشورهای مختلف به این نتیجه رسیده‌اند که اگر یک کشور دموکراتیک می‌خواهد نظامات آشکارسازی منافع نمایندگان پارلمان خود را تهیه و ایجاد کند تا با فساد مبارزه کند، قوانینی موثرتر و کارآمدتر هستند که آشکارسازی را برای عموم مردم ایجاد کنند و نه قسمتی از پارلمان یا کنگره و غیره و همچنین تمرکز این شفاف‌سازی باید بر منابع مالی، درآمدی و فعالیت‌های نمایندگان پارلمان باشد نه لزوماً میزان ارزش این دارایی‌ها. آشکارسازی پنهانی، اثر خاصی در پاسخگویی سیاسی نمایندگان و به تبع مدیریت تعارض منافع آنان نخواهد داشت.

Nelson & Sanyal (2010) به بررسی روش‌های مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس نمایندگان و سنای پارلمان هند پرداخته است و سازوکارهای هر دو را مقایسه کرده است. آشکارسازی منافع، کناره‌گیری یا عدم مشارکت در جلسات یا در رای‌گیری‌ها، عدم صلاحیت گرفتن پست دولتی و خصوصی در هنگام تصدی پست نمایندگی و ممنوعیت و محدودیت‌هایی در گرفتن هدیه و تأمین هزینه‌های سفر از طرف دیگران در حین تصدی نمایندگی، از اصلی‌ترین روش‌های مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان هند شمرده شده است.

بر اساس پژوهش Orr (2019) قانون اساسی استرالیا سازوکارهای بسیار سختگیرانه‌ای در جهت مدیریت تعارض منافع نمایندگان وضع کرده است. بر اساس این اصل قانون اساسی «هر کسی که دارای قرارداد مستقیم یا غیرمستقیم با دولت فدرال استرالیا برای تأمین کالا یا خدمات یا انجام کار باشد، واجد شرایط عضویت در پارلمان نیست». اگر نماینده‌ای قرارداد مالی با دولت داشته باشد، یا دارای شرکت باشد که منافع غیرمستقیمی از طریق آن شرکت به او برسد که آن شرکت با دولت طرف معامله است و این رابطه مالی در زمان نمایندگی پارلمان نیز برقرار باشد، نماینده به این دلایل می‌تواند صلاحیت نمایندگی خود را از دست بدهد.

Demmke et al. (2020) در پژوهشی که به سفارش پارلمان اتحادیه اروپا با نام «اثربخشی سیاست‌های تعارض منافع در بین کشورهای اتحادیه اروپا»، به روش‌های مدیریت تعارض منافع در کشورهای عضو اتحادیه اروپا در میان کارگزاران و مسئولان، از جمله نمایندگان پارلمان‌ها پرداخته است. این سند تحت عنوان «بررسی میزان اثربخشی سیاست‌های

مدیریت تعارض منافع در کشورهای عضو اتحادیه اروپا» در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تلخیص و تحلیل شده است (جلیلی کناری، ۱۴۰۱)، ابزارهای رایج مدیریت تعارض منافع را ابزارهای قانونی، اخلاقی و ترکیبی (قانونی و اخلاقی) بیان می‌کند و بیان می‌دارد که در اکثر کشورهای اتحادیه اروپا (به جز هلند)، رویکرد غالب در مواجهه با تعارض منافع، «قانون» است. قوانین مدیریت تعارض منافع، معمولاً به‌عنوان بخشی از قوانین ضد فساد در نظام حقوقی کشورها مورد نظر قرار می‌گیرد یا به‌عنوان قانونی مستقل به این موضوع پرداخته می‌شود.

از منابع پیش گفته، به‌طور کلی می‌توان ابزارهای چهارگانه آموزش، شفافیت، تغییر قواعد و ایجاد ممنوعیت را برای نمایندگان پارلمان برداشت کرد. آموزش نمایندگان در جهت شناسایی موقعیت‌هایی که در حین انجام خدمت با آنها مواجه خواهند شد و بررسی ریسک هر موقعیت در جهت انجام رفتار لازم برای هر موقعیت، از جمله ابزارهای بسیار ضروری و لازم برای هر نماینده پارلمان است. شفافیت که از اصلی‌ترین ابزارهای مدیریت تعارض منافع و همانطور که در مقاله جانکو و همکاران پیش از این اشاره شد، زیربنای اصلی ابزارهای مدیریت تعارض منافع در پارلمان و دیگر نهادهای حاکمیتی است. تا منفعت کارگزار حاکمیتی مشخص نباشد، چگونه می‌توان آن را مدیریت کرد؟ لذا استقرار نظامات ایجاد شفافیت برای نمایندگان امری اساسی و لازم در نظامات مدیریت تعارض منافع است. ایجاد ممنوعیت و محدودیت ابزاری لازم و سخت در مدیریت تعارض منافع بحساب می‌آید. با استفاده از این ابزار، نماینده وظیفه خود را در قبال موقعیت‌های تعارض منافع می‌داند و ملزم به پیروی از قواعد و الزامات خواهد بود و نهایتاً تغییر قواعد به معنای تغییر موقعیت تعارض منافع به غیر از موقعیت تعارض منافع و در بهترین حالت، تبدیل به موقعیت توافق منافع است. به‌بارت بهتر، ابزار تغییر قواعد موجب از بین رفتن موقعیت تعارض منافع شده و به تبع، احتمال بروز فساد نیز از بین می‌رود.

لازم به ذکر است که در برخی از پژوهش‌ها (برای مثال (OECD, 2003, 2005)) به‌طور کلی به ابزارهای مدیریت تعارض منافع برای کارگزاران حاکمیت پرداخته‌اند و نمایندگان پارلمان را بخشی نیز مشمول قواعد کلی مدیریت تعارض منافع در نظر گرفته‌اند. همانطور که از پیشینه پژوهش‌ها مشخص است، مدل‌ها و شیوه‌های مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان باید کاملاً اقتضائی و متناسب با شرایط بومی هر کشور مورد بررسی و

توصیه قرار گیرد. از بررسی پیشینه پژوهش‌های انجام شده مشخص است که مدل‌ها و ابزارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی احصاء و تدقیق نشده است و نیازمند گونه‌شناسی شناسایی متناسب با شرایط و اقتضائات بومی می‌باشند. باتوجه به مبانی نظری و پیشینه پژوهش، مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس در ایفای نقش پارلمانی خود مستلزم تدوین سازوکارهایی است که در قالب چارچوب مفهومی زیر جمع بندی شده است.

سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس

شکل ۱. مدل اولیه پژوهش

این پژوهش بطور مشخص بدنبال گونه‌شناسی راهبردهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی مبتنی بر نقش‌های کلیدی آنهاست. لذا ابتدائاً سوال این پژوهش آن است که نقش‌های نماینده مجلس شورای اسلامی چیست و ثانیاً، راهبردهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی بر اساس آن نقش‌ها چه می‌باشند.

روش

این پژوهش بعنوان یک پژوهش کیفی انجام شده است. استراتژی پژوهش تحلیل محتوای کیفی قیاسی بوده و منبع الهام گرفتن چارچوب نظری، ادبیات موضوع بوده است. روش تجزیه و تحلیل در این پژوهش، تحلیل مضمون می‌باشد. در تحقیق حاضر، پژوهش به دو بخش قابل تقسیم است. در بخش اول شامل اسناد بالادستی و قوانین مرتبط با نمایندگان مجلس شورای اسلامی و موضوعات مرتبط با آنان در جهت شناسایی «موقعیت‌های تعارض منافع» و «سازوکارهای مدیریت تعارض منافع» نمایندگان مجلس شورای اسلامی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت و کدگذاری کیفی انجام شد. سیر انتخاب اسناد بالادستی و قوانین برای پژوهش بدین شرح است:

- ابتدا پژوهشگر با تخصص پیشنهاد خود در این موضوع، اسناد و قوانینی را جهت بررسی، انتخاب و کدگذاری کیفی انجام داد (ردیف ۱ الی ۵ جدول ۲) و در جلسه اول گروه کانونی به بحث با خبرگان گذاشت.
 - در جلسه اول گروه کانونی، خبرگان اسناد و قوانین مرتبط دیگری پیشنهاد دادند که باید مورد بررسی قرار گیرد.
 - پژوهشگر اسناد و قوانین پیشنهادی خبرگان (ردیف ۶ الی ۱۲ جدول ۲) را نیز مورد بررسی قرارداد و کدگذاری کیفی بر آنها انجام شد.
 - مجموع کدهای استخراج شده از ۱۲ سند در جلسه دوم با خبرگان به بحث و بررسی گزارده شد.
- اطلاعات کلی خبرگان در جدول ۳ مشخص شده است. این جلسات هر کدام به مدت ۲ ساعت برگزار گردید.

جدول ۲. اسناد بالادستی و قوانین بررسی شده در پژوهش

شماره	نام سند	مرجع تصویب	تعداد بند/ماده	مصوب
۱	سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری	ابلاغ مقام معظم رهبری	۱۷	۱۳۹۸
۲	سیاست‌های کلی انتخابات	ابلاغ مقام معظم رهبری	۱۸	۱۳۹۵

۳	قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی	مجلس شورای اسلامی	۲۴۱	۱۳۷۸ - آخرین اصلاح ۱۴۰۴
۴	قانون نظارت مجلس بر رفتار نمایندگان	مجلس شورای اسلامی	۱۳	۱۳۹۱ - آخرین اصلاح ۱۴۰۳
۵	قانون شفافیت و نظارت بر تامین مالی فعالیت های انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی	مجلس شورای اسلامی	۱۲	۱۳۹۸
۶	قانون نحوه اجرای اصل نودم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	مجلس شورای اسلامی	۹	۱۳۶۵
۷	قانون اجازه مکاتبه و تحقیق مستقیم به کمیسیون اصل ۹۰ با دستگاه های دولتی جهت رسیدگی به شکایات مردم	مجلس شورای اسلامی	ماده واحده	۱۳۵۹ - آخرین اصلاح ۱۳۶۴
۸	قانون عضویت و لغو عضویت نمایندگان مجلس شورای اسلامی در برخی از شوراهای عالی، شوراهای، مجامع و سایر هیأتها	مجلس شورای اسلامی	۶	۱۳۹۳
۹	لایحه قانونی راجع به منع مداخله وزراء و نمایندگان مجلسین و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری	مجلس شورای ملی	۴	۱۳۳۷
۱۰	قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	مجلس شورای اسلامی	۶۷	۱۴۰۲
۱۱	قانون شفافیت قوای سه گانه، دستگاه های اجرایی و سایر نهادها	مجلس شورای اسلامی	۵	۱۴۰۱
۱۲	قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران	مجلس شورای اسلامی	۶	۱۳۹۴
مجموع			۴۰۳	

جدول ۳. اطلاعات کلی خبرگان گروه کانونی بررسی اسناد بالادستی و قوانین

شماره	اطلاعات کلی خبرگان پند بررسی اسناد بالادستی و قوانین
۱	دکترای حقوق عمومی، مدیر گروه آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی
۲	دکترای حقوق عمومی، مدیر گروه اسناد بالادستی و سیاست های کلی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی
۳	دکترای حقوق عمومی، مدیر گروه پیشین حقوق اداری مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی
۴	دکترای حقوق عمومی، کارشناس پژوهشگاه شورای نگهبان

در بخش دوم پژوهش با ۲۰ تن از خبرگان، مصاحبه نیمه ساختار یافته صورت گرفت. نمونه گیری خبرگان بصورت هدفمند و با ملاک های ذیل انجام گرفته شده است:

- نمایندگان فعلی و پیشین مجلس شورای اسلامی
 - 0 سابقه عضویت یا ریاست در هیئت نظارت بر رفتار نمایندگان مجلس شورای اسلامی
 - 0 مشهور به سلامت مالی و سلامت در رفتار نمایندگی
 - 0 سابقه ارائه طرح در خصوص تعارض منافع یا دیگر امور اخلاقی نمایندگان
 - 0 وجود دغدغه نسبت به سلامت اخلاقی نمایندگان
 - دیگر خبرگان
 - 0 پژوهشگران حوزه تعارض منافع، دارای سابقه تالیف کتاب، مقاله یا رساله دکتری در این حوزه
 - 0 پژوهشگران آشنا به فرآیندها و قوانین داخلی مجلس شورای اسلامی، از جمله آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی
 - 0 پژوهشگران مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی که تعامل و افری با نمایندگان داشته و به کرات در جلسات کمیسیون مجلس شرکت داشته اند
 - 0 خبرگان دارای سابقه اجرایی در حوزه مدیریت تعارض منافع
- سوالات مصاحبه در جدول ۶ بیان شده است.

جدول ۴. اطلاعات کلی خبرگان مصاحبه شده در پژوهش

شماره	اطلاعات کلی خبرگان
نمایندگان مجلس شورای اسلامی	
۱	نماینده مجلس شورای اسلامی - عضو هیئت نظارت بر رفتار نمایندگان، رئیس سابق کمیسیون صنایع و معادن
۲	نماینده مجلس شورای اسلامی - مولف طرح مدیریت تعارض منافع
۳	نماینده مجلس شورای اسلامی - عضو کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی
۴	نماینده مجلس شورای اسلامی - عضو کمیسیون عمران مجلس شورای اسلامی
۵	نماینده ادوار مجلس شورای اسلامی - رئیس پیشین کمیسیون اصل ۹۰ قانون اساسی، نائب رئیس پیشین هیئت نظارت بر رفتار نمایندگان
خبرگان	
۶	پژوهشگر جهاد دانشگاهی - مولف چندین سند محتوایی و پروژه علمی در زمینه مدیریت تعارض منافع در دستگاه‌های اجرایی کشور
۷	مدیر گروه شفافیت، تعارض منافع و مبارزه با فساد مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
۸	دکترای سیاست‌گذاری عمومی، کارشناس سازمان اداری و استخدامی کشور - مولف بخشنامه موقعیت‌شناسی مدیریت تعارض منافع در دستگاه‌های اجرایی
۹	دکترای سیاست‌گذاری عمومی، کارشناس سازمان اداری و استخدامی کشور - مولف کتاب در حوزه مدیریت تعارض منافع
۱۰	دکترای سیاست‌گذاری عمومی، مدیر اندیشکده نوآوری نهادی - مولف کتاب در حوزه مدیریت تعارض منافع - رساله دکتری در حوزه تعارض منافع
۱۱	مدیر گروه آیین‌نامه داخلی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
۱۲	دکترای سیاست‌گذاری علم و فناوری، مدیر پیشین و رئیس هیئت مدیره اندیشکده شفافیت برای ایران
۱۳	دکترای سیاست‌گذاری سلامت، کارشناس مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی - مولف گزارش کارشناسی در حوزه مدیریت تعارض منافع در سلامت
۱۴	عضو هیئت علمی دانشگاه تهران - دانشکده حکمرانی
۱۵	دکترای سیاست‌گذاری عمومی، مدیر گروه منابع انسانی و نظام‌های پراخت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
۱۶	دکترای حقوق عمومی، مدیر گروه اسناد بالادستی و سیاست‌های کلی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
۱۷	دکترای حقوق عمومی، مدیر گروه پیشین حقوق اداری مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
۱۸	دکترای سیاست‌گذاری عمومی، رئیس سابق گروه مطالعات پارلمانی اندیشکده حکمرانی دانشگاه شریف
۱۹	دکترای حقوق عمومی، رساله دکتری با موضوع تعارض منافع کارگزاران جمهوری اسلامی ایران
۲۰	مدیر پیشین گروه شفافیت، تعارض منافع و مبارزه با فساد مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مولف کتاب در حوزه تعارض منافع

جدول ۵. سوالات مصاحبه

سوالات اصلی	سوالات فرعی
نقش‌های کلیدی نمایندگان مجلس از نظر شما کدامند؟	- تعریف نقش‌های کلیدی نماینده مجلس از نظر شما چیست؟ - آیا نقش نظارتی / قانون‌گذاری / نمایندگی از منافع حوزه انتخابیه جزء نقش‌های کلیدی نماینده مجلس است؟ - آیا نقش دیگری برای نماینده مجلس شورای اسلامی می‌توان متصور بود؟
نمایندگان مجلس در ایفای نقش‌های کلیدی خود با چه موقعیت‌های تعارض منافع روبرو می‌شوند؟	- تعریف "موقعیت تعارض منافع" از نظر شما چیست؟ - موقعیت‌های اصلی تعارض منافع نماینده مجلس در ایفای نقش نظارتی / قانون‌گذاری / نمایندگی از منافع حوزه انتخابیه کدام اند؟ - آیا موقعیت‌های دیگری از تعارض منافع نمایندگان می‌شناسید؟
سازوکارهای التیام/تسکین موقعیت‌های تعارض منافع کدام اند؟	- تعریف شما از "سازوکار التیام بخشی" در مدیریت تعارض منافع چیست؟ - آیا با تجربه دیگر کشورها در مدیریت تعارض منافع آشنایی دارید؟ در صورت مثبت بودن جواب، چه سازوکارهایی را با اقتباس از آنها می‌توان در مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس به کار گرفت؟ - چه سازوکارهایی برای التیام/تسکین موقعیت‌های تعارض منافع نمایندگان مجلس در ایفای نقش قانون‌گذاری / نظارتی / نمایندگی از منافع حوزه انتخابیه او پیشنهاد می‌کنید؟ - آیا منطق خاصی برای انتخاب سازوکارهای التیام/تسکین موقعیت‌های تعارض منافع مد نظر دارید؟ - از میان سازوکارهای نرم (نظیر شفافیت) تا سازوکارهای سخت (نظیر ممنوعیت و محدودیت‌ها) و همچنین تغییر قواعد و تغییر موقعیت‌های تعارض منافع به موقعیت‌های توافق منافع، کدام یک برای مجلس شورای اسلامی، مناسب‌تر است؟ آیا اولویت خاصی میان این سازوکارها وجود دارد؟ - به چه میزان «آموزش» را بعنوان سازوکاری برای التیام/تسکین موقعیت‌های مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس موثر می‌دانید؟

جهت تحلیل داده‌های حاصل از مرحله قبل از تکنیک تحلیل مضمون استفاده شده است. تحلیل مضمون روشی منعطف در مطالعات کیفی است که به محقق اجازه می‌دهد روی داده‌ها تمرکز کند. این روش برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌ها مناسب است. روش فوق به محقق امکان این را می‌دهد که جنبه خاصی از یک پدیده را به طور عمیق

مورد مطالعه قرار دهد. از آنجا که داده‌های کیفی پیچیده است، روشی ساختارمند مانند تحلیل مضمون برای تحلیل این داده‌ها مناسب می‌باشد (Braun & Clarke, 2006). کینگ و هاروکز نیز با جمع‌بندی تلاش‌های پژوهشگران، مدل سه مرحله‌ای پیشنهاد داده‌اند که عبارت است از کدگذاری توصیفی^۱، کدگذاری تفسیری^۲ و یکپارچه‌سازی از طریق مضامین فراگیر^۳. هدف کدگذاری توصیفی، شناسایی قسمت‌هایی از داده‌ها است که در پاسخ به سوال تحقیق مفید می‌باشند. تاکید بر توصیف آنچه که علایق مشارکت‌کنندگان است، می‌باشد. این مرحله به دنبال تفسیر معنای داده‌ها نیست. در مرحله کدگذاری تفسیری، کدها تعریف شده که این کدها فراتر از توصیف ویژگی‌ها است و تمرکز آن بر تفسیر محقق از معنا است. در اصل این مرحله با گروه‌بندی کدهای توصیفی که به نظر معنی مشترکی دارند صورت می‌گیرد و یک کد تفسیری ایجاد می‌شود. یکپارچه‌سازی از طریق مضامین فراگیر نیز به دنبال ساخت مفاهیم اصلی و کلیدی پژوهش است. این مفاهیم از مضامین تفسیری ساخته شده اما سطح بالاتری از انتزاع را دارند. به طور معمول سعی بر آن است که تعداد موضوعات فراگیر تا جایی که امکان‌پذیر است، محدود شود و معمولاً بین دو تا پنج مفهوم می‌باشد (King & Horrocks, 2010: 152-158). در پژوهش حاضر پس از کدگذاری توصیفی و تفسیری، مرحله یکپارچه‌سازی کدها مبتنی بر روش قیاسی و بر اساس ادبیات موجود انجام شده است. بعبارت بهتر، کدگذاری بر اساس مدل کینگ تا مرحله کدگذاری تفسیری پیش رفته و سپس کدها مبتنی بر نقش‌های اصلی نمایندگان بر اساس ادبیات بین‌المللی، یکپارچه‌سازی و دسته‌بندی شده‌اند تا بتوان به سوال پژوهش پاسخ داد. در هر دو قسمت پژوهش از نرم افزار MAXQDA جهت تجزیه و تحلیل و دسته‌بندی کدها استفاده شده است.

¹Descriptive Coding

²Interpretive Coding

³Overarching Themes

محاسبه پایایی بازآزمون

از میان قوانین کدگذاری شده و مصاحبه‌های صورت گرفته، چند مصاحبه و قانون به صورت تصادفی انتخاب شد. طی فاصله زمانی ۱۵ روز مجدد کدگذاری پایه قوانین و مصاحبه‌های انتخاب شده، صورت گرفت. پس از کدگذاری، به منظور محاسبه پایایی بازآزمون، قوانین و مصاحبه‌های کدگذاری شده جدید با قوانین و مصاحبه‌های قبل از کدگذاری، مقایسه صورت گرفت. کدهای مشابه با عنوان «تایید» و کدهای غیر مشابه هستند با عنوان «عدم تایید» نامیده می‌شوند.

جدول ۶. محاسبه پایایی آزمون کدگذاری

ردیف	عنوان مصاحبه / قانون	تعداد کل کدها	تعداد تاییدات	تعداد عدم تاییدات	درصد پایایی بازآزمون
۱	سند ۲	۲۳	۲۳	۰	۱۰۰
۲	سند ۵	۲۳	۲۲	۱	۹۵,۶۵
۳	سند ۴	۲۶	۲۵	۱	۹۶
۴	مصاحبه خبره ۳	۳۲	۳۰	۲	۹۳,۷۵
۵	مصاحبه نماینده ۴	۳۳	۳۰	۳	۹۰,۹
۶	مصاحبه نماینده ۳	۹۱	۸۱	۱۰	۸۹
کل		۲۲۸	۲۱۱	۱۷	۹۴,۲۱

همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود، تعداد کل کدها در فاصله زمانی ۱۵ روز برابر با ۲۲۸ کد، تعداد کل توافقات بین کدها برابر با ۲۱۱ و تعداد عدم توافقات برابر با ۱۷ می‌باشد. پایایی بازآزمون مصاحبه‌های این پژوهش برابر با ۹۴,۲۱٪ است. با عنایت بر اینکه عدد پایایی بازآزمون بیشتر از ۷۰ می‌باشد، پایایی کدگذاری‌های این پژوهش مورد تایید است.

اشباع نظری

با بررسی مصاحبه‌های صورت گرفته مشخص شد که پس از مصاحبه شماره ۱۸ به بعد، مضمون جدیدی به فهرست مضامین پیشین اضافه نشد و از این رو پژوهش به اشباع نظری رسید.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری

همانطور که در شکل مشخص شده است، مدل اولیه تحقیق مبتنی بر سه نقش اصلی نمایندگان پارلمان که مبتنی بر ادبیات موجود استخراج شده بود طراحی شده است. بر آن اساس، با در نظر گرفتن سه نقش اصلی نمایندگان پارلمان، یعنی نظارتی، تقنینی و نمایندگی از منافع حوزه انتخابیه، موقعیت‌های تعارض منافع ناشی از هر نقش باید شناسایی می‌شد و بر آن اساس سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس و به تبع نهاد متولی و اجرایی آن سازوکارها تعیین می‌گردد.

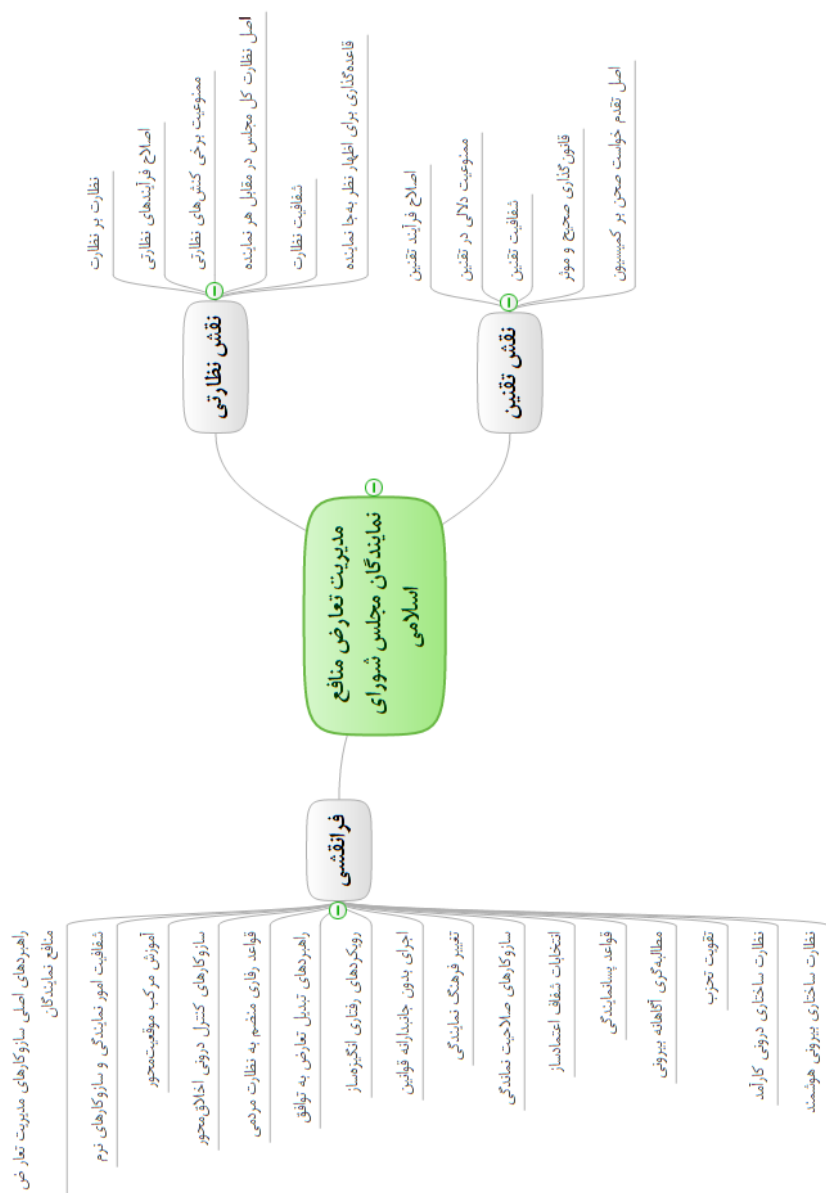
با توجه به یافته‌های این پژوهش، نمایندگان مجلس شورای اسلامی بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، صرفاً حائز دو نقش اصلی تقنین و نظارت می‌باشند و نقش نمایندگی از منافع حوزه انتخابیه به تنهایی یک نقش مستقل در نظر گرفته نشده است. عبارت بهتر، بر اساس یافته‌های پژوهشگر در مطالعات اسناد بالادستی و قوانین و مصاحبه با خبرگان، نقش «نمایندگی از منافع حوزه انتخابیه» بر اساس قانون اساسی کشور نقش مستقلی نیست و در خلال اجرای نقش‌های تقنین و نظارت باید متبلور شود. بر این اساس و تفسیر غالب، اساساً هر نقش دیگری از نمایندگان صرفاً باید در دو نقش تقنین و نظارت تجلی یابد. همچنین بر اساس اصول قانون اساسی، نماینده مجلس شورای اسلامی، نماینده کل کشور می‌باشد و صرفاً نمیتواند و نباید منافع حوزه انتخابیه خود را مد نظر قرار دهد. از این رو با مصاحبه‌های صورت گرفته با خبرگان، نقش «نمایندگی از منافع حوزه انتخابیه» از میان نقش‌های کلیدی نماینده حذف گردید. برخی از موقعیت‌های تعارض منافع و به تبع سازوکارهای مدیریت آن و همچنین نهادهای متولی آنها نیز محدود به یک نقش خاص نیستند و فرانقشی هستند. عبارت بهتر ممکن است که برخی از موقعیت‌های تعارض منافع نمایندگان، نه تنها در نقش نظارتی بلکه در نقش تقنینی نیز یکسان باشند و همینطور سازوکارهای مدیریت آن نیز مشترک باشد. از این رو باید شکل سومی بعنوان موقعیت‌های فرانقشی نمایندگان و همچنین سازوکارهای مدیریت تعارض منافع فرانقشی آنها در نظر گرفته شود. شایان ذکر است، بر

جدول ۷. نمونه‌ای از کدگذاری از مصاحبه‌های صورت گرفته

کد تفسیری	کد توصیفی	گزاره مصاحبه
لزوم نظارت بر نظارت نمایندگان	لزوم بالا رفتن هزینه و مسئولیت نقش‌های نظارتی نامینده	سازوکار نظارت باید بگونه‌ای باشد که امکان ایجاد موقعیت تعارض منافع شکل نگیرد. یعنی اگر استیضاح وزیر را امضاء کردی بعد از آن امکان پس گرفتن آن را نداشته باشی. یا راحت نباشد. وقتی امضاء کردید دیگر مسئولیت دارد. هزینه منفعت‌طلبی را بالا ببریم.
لزوم اصلاح ساختار کارآمدی درونی برای نظارت بر رفتار نمایندگان	ناکارآمدی هیئت نظارت بر رفتار نمایندگان بدلیل نیاز به رای دیگر نمایندگان	بسیاری از اعضاء این هیئت خود نیاز به رای دیگر نمایندگان دارند. طبیعی است که نماینده‌ای که بخواهد مجدداً رئیس کمیسیون باشد، کاری در هیئت نظارت نمیکند که برای خود مخالف بترانند.
شفافیت امور نمایندگی و سازوکارهای نرم	اثرگذاری شفافیت در مدیریت تعارض منافع علی‌رغم وجود مضرات احتمالی	یکی از راه‌ها شفافیت آراء است. اینقدر موثر است که ۸۰ درصد مشکل حل میشود. نماینده‌ها وجهه‌ای در کمیسیون دارند و نوعی دیگر هم رای میدهند. رایی که میدهند هیچ ربطی به وجهه آنها ندارد. یکی از نمایندگان در تصویب یکی از قوانین همیشه رای منفی میداد. از او پرسیدیم که چرا رای منفی میدهی؟ این قانون این دلایل را برای تصویب دارد. میگفت من به هم‌صنفی‌هایم قول داده‌ام! حتی اگر شفافیت آراء مضراتی داشته باشد و میدانم که در همه جا حل مسئله نیست، اما تنها راهی است که باید انجام داد.
ممنوعیت دلالتی در تقنین	دلالتی نماینده در تقنین، یکی از آفات نمایندگی و قانون‌گذاری	اگر سلامت کاری نماینده دچار اختلال شود در روند قانون‌گذاری مشکل ایجاد میشود. اگر نماینده بخواهد اهل دلالتی باشد. اکثریت نمایندگان کسانی هستند که سلامت دارند ولی برخی کارشان میشود کاسبی و دلالتی. شروع میکند به کاسبی برای خودش و اطرافیان و ستادش.
آموزش موقعیت محور برای مدیریت تعارض منافع نمایندگان	لزوم الگوسازی از نمایندگان موفق در مدیریت تعارض منافع خود و آموزش آنها به دیگر نمایندگان	در مدیریت تعارض منافع یکی از ابزارها آموزش است. در آموزش باید به فضیلت‌های بومی خود دقت داشت و الگوسازی کرد. مثلاً اگر یک کارمند یا نماینده‌ای تلاش خوبی داشته و توانسته موقعیت‌های تعارض منافع خود را مدیریت کند، آن را بعنوان الگو معرفی کنید و آموزش دهید.

جدول ۸. مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده پژوهش به همراه مآخذ آنها

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	اسناد بالادستی	مصاحبه با خبرگان
مدیریت تعارض منافع نمایندگان در نقش نظارتی	نظارت بر نظارت		■
	اصلاح فرآیندهای نظارتی مجلس		■
	ممنوعیت برخی کنش‌های نظارتی نمایندگان	■	■
	اصل نظارت کل مجلس در مقابل نظارت هر نماینده	■	
	شفافیت نظارت		■
	قاعده‌گذاری برای اظهار نظر نظارتی نماینده		■
مدیریت تعارض منافع نمایندگان در نقش تقنینی	اصلاح فرآیندهای تقنینی	■	■
	اصلاح سازوکارهای بودجه‌ریزی تهاتری		■
	ممنوعیت دلالتی در تقنین		■
	شفافیت تقنین	■	■
	قانون‌گذاری صحیح و موثر	■	■
	اصل تقدم خواست صحن بر کمیسیون در تقنین	■	
مدیریت تعارض منافع فرآیندهای نمایندگان	راهبردهای اصلی سازوکارهای مدیریت تم	■	■
	شفافیت امور نمایندگی و سازوکارهای نرم	■	■
	ممنوعیت و محدودیت	■	■
	آموزش مرکب موقعیت‌محور		■
	سازوکارهای کنترل درونی اخلاقی‌محور		■
	قواعد رفتاری منضم به نظارت مردمی		■
	راهبردهای تبدیل موقعیت‌های تعارض به توافق منافع		■
	رویکردهای رفتاری انگیزه‌ساز		■
	اجرای بدون جانبدارانه قوانین موجود	■	■
	تغییر فرهنگ نماینده و نمایندگی مجلس		■
	اصلاح سازوکارهای صلاحیت نمایندگی	■	■
	انتخابات شفاف اعتمادساز	■	■
	قواعد پسانمایدگی		■
	عدم مداخله در امور اجرایی و انتصابات		■
	قاعده‌گذاری «قاعده‌گذاری برای خود»	■	■
	مطالبه‌گری آگاهانه بیرونی		■
	تقویت حزب در کشور		■
	نظارت ساختاری درونی کارآمد بر نمایندگان		■
	نظارت ساختاری برونی هوشمند بر نمایندگان		■

شکل ۲. مدل کلی دسته‌بندی سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان

همانطور که بیان شد، این تحقیق بدنبال گونه‌شناسی سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی بوده است که در دو قسمت مجزا پیگیری شد. در ادامه به توضیح مضامین سازمان‌دهنده به‌طور مختصر پرداخته خواهد شد.

تحلیل مضامین سازمان‌دهنده

الف. مدیریت تعارض منافع نمایندگان در نقش نظارتی

یکی از جدی‌ترین مسائل در موقعیت‌های تعارض منافع نمایندگان، نحوه استفاده از ابزارهای نظارتی وسیعی است که در اختیار نمایندگان قرار داده شده است. ابزارهایی نظیر سوال، تذکر، استیضاح، تحقیق و تفحص و حتی اظهار نظر در خصوص امور مختلف و اجازه کسب اطلاع به نماینده بر اساس قوانین (س ۷۴)^۱، همگی برای ایفای نقش نظارتی در اختیار نماینده قرار داده شده تا در جهت منافع و مصالح ملی از آن استفاده نماید، لذا حصول اطمینان از استفاده به‌جا از این ابزارها و عدم استفاده از آنها در جهت منافع شخصی از مهم‌ترین ویژگی‌های نمایندگی خواهد بود. این موضوع در گفتار خبرگان به انحاء مختلف بیان شده است. (خ ۱۵)^۲. یا حتی ایجاد هیئتی مستقل صرفاً برای بررسی میزان و نحوه استفاده از ابزارهای نظارتی توسط نمایندگان مورد تاکید قرار گرفته است (خ ۲۰). همچنین باید دقت داشت که بر اساس اصول قانون اساسی، نظارت بر عهده کل مجلس گذارده شده است نه صرفاً یک نماینده. اگر جایی بناست که یک نماینده بر امری نظارت داشته باشد، مجلس باید آن یک نماینده را انتخاب کند (خ ۱۱). اصلاح و کارآمدسازی فرآیندهای نظارتی مجلس یکی از جدی‌ترین ابزارهای مدیریت موقعیت‌های تعارض منافع نمایندگان در نقش نظارتی آن‌هاست. گاهی کمبود یک نظام پایش در فرآیند نظارت می‌توان هزینه نظارتی را برای نماینده کم کرده و به سمت استفاده از آن برای منافع شخصی سوق دهد. این سازوکارها باید بگونه‌ای شکل بگیرند که اساساً موقعیت تعارض منافع در ایفای این نقش‌ها شکل نگیرند (ن ۱)^۳ (خ ۴). حد نصاب‌های موجود برای اجرای برخی از ابزارهای نظارتی نیز موجب ایجاد موقعیت‌هایی برای باج‌گیری از وزراء خواهد بود که می‌توان با تغییر آن،

^۱ (س ۴) با توجه به جدول شماره ۴، بمعنای سند شماره ۴ است.

^۲ (خ ۱۵) با توجه به جدول شماره ۵، بمعنای خبره شماره ۱۵ است.

^۳ (ن ۱) با توجه به جدول شماره ۵، بمعنای نماینده مجلس شماره ۱ است.

موقعیت‌ها را حذف کرد (ن ۳). یکی از راهکارهای کاهش ریسک موقعیت‌های تعارض منافع در نقش‌های نظارتی، افزودن بازیگران نظارتی و شنیدن حرف آنهاست (خ ۴). برای مدیریت تعارض منافع نمایندگان، برخی از فعالیت‌ها و کنش‌های نمایندگان در نقش نظارتی باید ممنوع یا محدود گردد. دخالت نمایندگان در انتصابات و تعیین مدیران شهرستان‌ها و استان‌ها از جمله موارد فسادزاست که بارها از طرف رهبر شهید آیت الله خامنه‌ای به نمایندگان توصیه شده است. این نکته باید مد نظر قرار گرفته شود که نظارت بر اجرای کارآمد امور در شهرستان‌ها و استان‌ها و کسب اطلاع نماینده از وضعیت اجرای قوانین برای پیگیری بهتر آن تا حصول نتیجه، با دخالت در انتصابات و تعیین مدیران مناطق متفاوت بوده و خود از عوامل ایجاد موقعیت‌های تعارض منافع و فساد می‌باشد: (خ ۱۵). در برخی دیگر از موارد آنچه که قانون اساسی اراده کرده و در قوانین هم بیان شده در عمل پیاده‌سازی نمی‌شود. بر اساس قانون اساسی اصل نظارت بر مجلس واگذار شده است. ماهیت مجلس به معنای آن است که کل مجلس در این امر باید مشارکت داشته باشد و نه تک تک نمایندگان. به این معنا که اگر بناست فردی از نمایندگان نیز بر امری نظارت کند، کل مجلس باید او را انتخاب کند. این مسئله نشانگر یک اصل در نظارت مجلس است که موجب کاهش موقعیت ریسک موقعیت تعارض منافع در نقش نظارتی نمایندگان خواهد شد. یکی از مثال‌های این موضوع، هیئت تحقیق و تفحص در قانون اساسی و بر اساس قوانین موجود (س ۷)، باید توسط مجلس انتخاب شود تا از ریسک تعارض منافع موجود کاسته شود ولی در عمل در کمیسیون‌ها این هیئت انتخاب می‌شود (خ ۱۲). ایجاد شفافیت در فرآیند نظارت یکی از سازوکارهای ایجاد خودکنترلی در بهبود و آگاهی‌رسانی به مردم در این زمینه خواهد بود. با ایجاد شفافیت مردم و رسانه‌ها از اهمیت و دلائل کارشناسی نظارت مجلس آگاه خواهند شد و ریسک استفاده از این ابزار در جهت منافع شخصی نمایندگان کاهش خواهد یافت. «اظهار نظر» سرفصل جداگانه‌ای در اختیارات نماینده است. بر اساس قانون اساسی نماینده می‌تواند در تمامی امور کشور اظهار نظر کند و در این موضوع نیز مصونیت دارد. اما بدلیل اینکه این مسئله دارای ضابطه و قاعده خاصی نیست، یک نماینده با یک اظهار نظر هدایت‌شده می‌تواند آسیب‌های جدی‌ای به کشور و مردم وارد کند (ن ۵).

ب. مدیریت تعارض منافع نمایندگان در نقش تقنینی

یکی از چالش‌های جدی در زمینه تقنین، میزان مشارکت‌جویی نمایندگان پارلمان از ذی‌نفعان در قانون‌گذاری است. طبعاً هر چقدر میزان مشارکت ذی‌نفعان و مردم در فرآیند قانون‌گذاری بیشتر و شفاف‌تر باشد، امکان مداخله منافع شخصی در این فرآیند سخت‌تر خواهد بود. این مسئله موضوعی است که در ادبیات بین‌المللی به «خط‌مشی‌گذاری باز»^۱ شناخته می‌شود (ن ۵ و س ۱). مشارکت مردم و ذی‌نفعان و همچنین جلوگیری از موقعیت‌های تعارض منافع در موقعیت‌های تقنینی، نیازمند شفافیت فرآیندهای آن است. شفافیت فرآیند تقنین علاوه بر ایجاد بسترهای مشارکت مردمی، موجب نظارت بیشتر مردم و رسانه و همچنین کاهش ریسک موقعیت‌های تعارض منافع خواهد شد. این مهم در قوانین مختلف و در مواد مختلفی بیان شده است. شفافیت در طرح‌ها و لوایح، الزام به انتشار بودجه با خوانش رایانه‌ای، شفافیت دلیل استرداد لایحه، شفافیت گزارش کمیسیون برای قید اهمیت و فوریت، شفافیت گزارش کمیسیون در خصوص طرح‌ها و لوایح یک فوریتی، شفافیت مشروح مذاکرات نمایندگان در صحن و کمیسیون‌ها، شفافیت آراء نمایندگان به تفکیک موافق، مخالف و ممتنع و کسانی که در رای‌گیری شرکت نکرده‌اند با قابلیت خوانش رایانه‌ای از جمله مولفه‌های ایجاد شفافیت در فرآیند قانون‌گذاری مجلس شورای اسلامی است (س ۳ و ۱۱). لازم به ذکر است که مجموعه ۱۰۸ مولفه‌ای از شاخص‌های شفافیت مجلس شورای اسلامی در پژوهشی بصورت مجزا توسط محقق انجام گرفته است (مرتب و یآوری، ۱۳۹۷).

ج. مدیریت تعارض منافع فرانقشی نمایندگان

یکی از یافته‌های این تحقیق، جمع‌آوری راهبردهای اصلی سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی است. بعبارت بهتر، با بهره‌گیری از اسناد بالادستی و قوانین و مصاحبه با خبرگان، اصولی جهت ایجاد یک نظام مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی استخراج شد که این اصول می‌توانند پایه‌های اصلی هر نظام مدیریت تعارض منافع در مجلس را معین کنند. این اصول تقریباً از تمامی گفتارهای

^۱Open Policymaking

مصاحبه‌شوندگان بهره‌مند شده است. «اصل تناسب شدت سازوکارهای مدیریت تعارض منافع با میزان ریسک موقعیت‌های تعارض منافع، ارزیابی جامع و همه‌جانبه موقعیت‌های تعارض منافع نمایندگان و نه اصرار بر یک شاخص یا موقعیت خاص، استفاده از رقبای حزبی در جهت کنترل رفتار نمایندگی در مدیریت تعارض منافع آنان، اتخاذ ترکیب چند راهبرد مدیریت تعارض منافع (درونی و بیرونی) به صورت همزمان و مکمل و دوری از اتخاذ صرفاً یک ابزار نظیر شفافیت، اتخاذ رویکردهای همه‌جانبه و جلوگیری از مقطعی بودن اتخاذ ابزارهای مدیریت تعارض منافع، اولویت قاعده‌گذاری مدیریت تعارض منافع در نظارت نسبت به تقنین نمایندگان، اولویت قاعده‌گذاری برای مراودات مالی نماینده نسبت به دیگر منافع، عدم کاهش قدرت قانونی و نظارتی نماینده همزمان با اجرای سازوکارهای مدیریت تعارض منافع، لزوم در نظر گرفتن عملیاتی بودن سازوکارهای مدیریت تعارض منافع و عدم اختلال در امر اجرا، لزوم اولویت‌بندی استفاده از سازوکارهای مدیریت تعارض منافع در مجلس: به ترتیب استفاده از سازوکارهای نرم، نیمه سخت، سخت و تغییر قواعد، اتخاذ به اندازه و به‌جا از رویکرد ممنوعیت در طراحی سازوکارها (مراقبت از عدم استفاده زیاد از این سازوکار)، در نظر گرفتن اقتضائات بومی کشور در طراحی سازوکارها، لزوم نگاه فرآیندی به مجلس برای تعیین سازوکارهای مناسب، لزوم وجود اراده کل حاکمیت در مدیریت تعارض منافع و نه صرفاً در مجلس، لزوم استفاده از رقبای حزبی در سازوکارها» (خ ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۰، ۹، ۵، ۲، ۱). شفافیت یک راهبرد فرافشاری است که در دیگر نقش‌های تقنینی و نظارتی مورد بررسی قرار گرفت. این سازوکار در دیگر ابعاد نمایندگی نیز می‌تواند در مدیریت تعارض منافع موثر باشد. برای نمونه ایجاد شفافیت در منافع نمایندگان پیش از ورود به جلسات کمیسیون که مرتبط با دستور جلسات منافع مرتبطی وجود دارد، یکی از راهکارهای موجود در این زمینه است (خ ۱). لازم به ذکر است که هم در ادبیات بین‌المللی که پیش از این اشاره شد (Nelson & Sanyal, 2010) و هم در گفتار خبرگان، این اعتقاد وجود دارد که ایجاد شفافیت، هسته اصلی تمامی سازوکارهای مدیریت تعارض منافع است که برای مجالس طراحی می‌شود. بعبارت بهتر، تا زمانی که امور مالی نمایندگان شفاف نشود، کدام منافع قرار است مدیریت شوند (خ ۱۵). شفافیت هدایا و سفرها نیز به کرات در مصاحبه خبرگان و همچنین تجربیات بین‌المللی بیان شده است که برای نمونه به این متن از مصاحبه اشاره می‌شود (ن ۳). با وجود آنکه برای ایجاد شفافیت نیز مخالفانی

وجود دارد ولی یکی از نمایندگان که خود عضو هیئت نظارت بر رفتار نمایندگان بوده است معتقد است که در هر صورت نفع شفافیت بیش از ضررهای آن است (ن ۳). ایجاد برخی از ممنوعیت‌ها و محدودیت‌ها در رفتار نمایندگی، از سازوکارهای جدایی‌ناپذیر نظام مدیریت تعارض منافع نمایندگی در تمام رژیم‌های اخلاقی پارلمانی است. نماینده پیش از حضور در سمت نمایندگی به وضوح می‌داند که از انجام برخی از امور منع و از انجام برخی از آنها محدود شده است. این مسائل اگر چه به طور بسیار کلی و محدود در برخی از قوانین به آنها اشاره شده است (س ۴)، اما در عمل بسیار ضعیف اجرا شده‌اند و قواعدی برای ضمانت اجرای آنها تعبیه نشده است. برخی از محدودیت‌های پذیرفته شده در تجربیات جهانی، محدودیت در عضویت در کمیسیون‌هایی است که سابقه صنفی نماینده به آن مرتبط است (خ ۱). آموزش نمایندگان پیش و حین نمایندگی یکی از ابزارهای اصلی مدیریت تعارض منافع است. آموزش موجب می‌شود که نمایندگان موقعیت‌های خاص مربوط به نمایندگی را بشناسند و همچنین با ارائه تجربیات دیگر نمایندگان در این موقعیت‌ها، نحوه رفتار خود را در موقعیت‌های آتی کنترل کنند، اما اقتضات آموزش کارآمد باید مد نظر قرار گیرد (خ ۱۵۶). سازوکارهای کنترل درونی اخلاق‌محور از جمله ابزارهایی هستند که در پارلمان‌های کشورهای دیگر نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند. این موضوع مهم با توجه به دین مبین اسلام و تاکید مضاعف بر تربیت انسان‌ها، معنای بسیار عمیق‌تری در نظام مدیریت تعارض منافع ما خواهد داشت (خ ۱۴ و ن ۴). تنظیم اصول و قواعد رفتاری (کدهای رفتاری)^۱ نوعی از سازوکارهای مدیریت تعارض منافع است که اگر چه بوسیله پارلمان تصویب و اعلان می‌شود، اما وابسته به نظارت درونی و وجدانی شخص است. این سازوکار شبیه سازوکار قسم نمایندگان کار می‌کند. در این اصول، نحوه مواجهه نماینده با موقعیت‌های مختلف بیان خواهد شد. نحوه مواجهه با پیشنهاد هدیه یا سفر، نحوه مواجهه با درخواست‌های غیر متعارف از نماینده، اصولی که نماینده در نمایندگی از مردم باید به یاد داشته باشد و ... از این رو، با توجه به نکات خبرگان، این سازوکار زمانی واقعا می‌تواند اثربخش باشد که اولاً، تمامی اصول و قواعد رفتاری به اطلاع مردم برسد، ثانياً رفتار نمایندگان و میزان تطابق رفتار آنان با سوغندی که یاد کرده‌اند یا تطابق با اصول رفتاری از طرف مردم و رسانه، مورد مذاقه قرار گیرد (ن ۲ و خ ۶). تغییر موقعیت تعارض منافع به توافق منافع از دیگر رویکردهایی است که

^۱ Code of Conduct

در آن، شخص تلاش می‌کند که موقعیت تعارض منافع را از بین برده یا راهکارهای جدیدی برای آن خلق کنند. باید از ابزارهای پیشرفته‌تر مثل "توافق" استفاده کرد. در بسیاری از کشورها، نماینده با کمیسر اخلاق^۱ یا متولی پیگیری امور تعارض منافع نمایندگان به توافق می‌رسد که چگونه موقعیت را مدیریت کند (مثلاً در چه موضوعاتی ورود نکند) (خ ۱). در واقع سازوکارهای توافق منافع به راه‌حل‌های بلندمدت و ریشه‌ای برای مدیریت تعارض منافع می‌پردازد: «سازوکارهای توافق منافع نظیر بودجه‌ریزی شفاف، اصلاح رابطه مرکز - استان، تقویت نظام حزبی، این اقدامات بلندمدت‌اند ولی اثر ریشه‌ای دارند» (خ ۱۵). در کشور قوانینی وجود دارند که به اندازه‌ای موضوع تعارض منافع نمایندگان را قاعده‌گذاری کرده‌اند اما همین قوانین اندک، به درستی اجرا نمی‌شوند. در صورت اجرای بدون جانبدارانه و بدون در نظر گرفتن جناح‌بندی‌های سیاسی، همین قواعد و قوانین، طبعاً باعث بهبود وضعیت این موضوع در مجلس خواهد شد. پیگیری‌هایی که هیئت نظارت بر رفتار نمایندگان ملزم به آن شده است، عدم دریافت هدیه، عدم سوء استفاده از اختیارات نمایندگی (س ۴)، شفافیت هزینه‌کرد نماینده در انتخابات (س ۵)، منع مداخله نمایندگان و وابستگان آنها در قراردادها با دولت (س ۹)، شفافیت آراء و شفافیت مذاکرات کمیسیون‌های مجلس (س ۱۱) و الزامات مدیریت تعارض منافع نمایندگان ناظر در هیئت نظارت در بانک مرکزی (س ۱۲)، از جمله آنهاست که پیگیری اجرای آنها تأثیرات شگرفی در مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی خواهد داشت. تغییر فرهنگ نماینده و نمایندگی بدان معنا که شان و عرف نمایندگی در اذهان مردم و خود نمایندگان به قدری بلندمرتبه و مهم باشد که انجام برخی امور و دلالتی‌های مرسوم نمایندگی از این مقام دور دانسته شود، یکی از اصلی‌ترین و راهبردی بلندمدت مدیریت تعارض منافع نمایندگان است (خ ۷ و ۴). طبیعتاً هرچه بر شاخص‌های ورودی نمایندگان دقت شود، از ابتدا نمایندگان وارد مجلس خواهند شد که بیشتر بر اصول اخلاقی آن پایبند خواهند بود. دقت در شاخص‌های صلاحیت نمایندگان برای ورود به مجلس امری است که هم نیاز به آگاهی بخشی به مردم دارد و هم نیازمند ایجاد ضوابط و قوانین خاص خود است (خ ۸ و ۳). انتخابات مجلس شورای اسلامی، در واقع درب ورودی نمایندگان به مجلس و همچنین تعیین‌کننده بسیاری از روابط حین نمایندگی نماینده پیروز خواهد بود. بدان معنا که نماینده در حین نمایندگی خود، در واقع در حال ادای دین به کسانی

^۱ Ethic Commissionaire

خواهد بود که یا از آنها کمک‌های مالی دریافت کرده برای پیروزی در انتخابات یا به آنها وعده و قول انجام کاری را داده است. پس مرحله انتخابات نمایندگان مجلس، یکی از کلیدی‌ترین مراحل تعیین رفتار نماینده در حین نمایندگی اوست. اگرچه سازوکارهای مختلف شفافیت هزینه کرد نمایندگی و همچنین محدودیت‌هایی برای تعیین منابع هزینه کرد نمایندگان در قانونی مشخص شده است (س ۵)، اما همانطور که بیان شد، اجرای این قوانین با مشکل مواجه است، کما اینکه یکی از نمایندگان مصاحبه‌شوند، اعلام کرد که در حین انتخابات، کسی از او الزامات ثبت و اعلام هزینه‌های انتخابات را نخواست و خود از فرمانداری این موضوع را پیگیری کرده که فرمانداری هم از او چنین اطلاعاتی طلب نکرده است! (ن ۲). از این رو پیگیری امور مربوط به انتخابات نمایندگان مجلس اثری جدی بر مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس خواهد داشت (س ۵). همانگونه که کشور نیازمند قواعدی برای ورود هوشمندانه نماینده به مجلس است، قواعدی نیز برای خروج هوشمندانه او از مجلس باید در نظر گرفته شود. بسیاری از نمایندگان با استفاده از روابطی که درون مجلس ایجاد کرده‌اند، پس از نمایندگی وارد حوزه‌هایی می‌شوند که خود ناظر بر آن حوزه‌ها بوده‌اند. آمار تکان‌دهنده‌ای از میزان حضور نمایندگان کمیسیون انرژی مجلس در وزارت نفت پس از دوره نمایندگی‌شان است. در پارلمان‌های مختلف جهان، برای این موضوع قواعد «سردشوندگی» ایجاد می‌شود، به این معنا که نماینده تا چند سال نمی‌تواند در سازمان‌هایی مشغول به کار شود که بر آنها نظارت مستقیم داشته است (خ ۸ و ن ۳). پیگیری سازوکارهای مدیریت تعارض منافع بدون همراهی تشکلی‌های مردمی، بیرونی و رسانه‌ها، یک سازوکار ناقص است. در واقع هرگونه سازوکار مدیریت تعارض منافع نیاز به یک فرآیند پیگیری بیرونی خواهد داشت تا بطور موثر اثر کارآمدی داشته باشد (خ ۵ و ن ۴). اما این مطالبه باید آگاهانه و دقیق صورت گیرد. به این معنا که مطالبه‌گران باید آگاهی حداقلی از فرآیندهای داخلی مجلس و همچنین برخی از قوانین و ساختارهای حاکمیت را بدانند. برای نمونه یکی از مواردی که از نظر خبرگان مادر همه موقعیت‌های تعارض منافع در مجلس است، موقعیت «قاعده‌گذاری برای خود» توسط نمایندگان مجلس است. این مسئله که اصلاح هر کاری و همچنین قاعده‌گذاری در خصوص نظارت بر نمایندگان مجلس نیز باید توسط خود آنها انجام پذیرد، به نوعی بن بست در اینجا قواعد و قوانین مدیریت تعارض منافع ایجاد کرده است. اگرچه این مسئله صرفاً مربوط به کشور ما نیست و در بسیاری از

پارلمان‌های دنیا چنین مشکلی وجود داشته است، اما این مسئله با فشار مردمی بیرونی و رسانه‌ها تنها قابل حل شدن است. تقویت حزب در کشور یکی از سازوکارهای خود کنترل در پارلمان‌های مختلف تلقی می‌شود. اگر سازوکارهای واقعی حزب در کشور برقرار شود، خود حزب برای از بین نرفتن اعتبار خود میان مردم، اقداماتی جهت کنترل رفتار نماینده خود انجام خواهد داد و از انجام برخی از کارها او را منع خواهد کرد (خ و ۹).

۲. تحلیل نقش‌های نمایندگی مبتنی بر یافته‌های تحقیق

همانطور که ذکر شد، اگرچه بر اساس قانون اساسی صرفاً نقش‌های تقنینی و نظارتی برای نماینده ترسیم شده است و تفسیر غالب حقوق‌دانان اساسی و عمومی کشور ناظر بر این است که نماینده نباید نقش دیگری غیر از این نقش بپذیرد، اما واقعیت نمایندگی در طی عمر جمهوری اسلامی ایران، مسائل دیگری به نمایش گذاشته است. همانطور که برخی از نمایندگان شاخص در این پژوهش نیز اشاره کردند، برخی از امور در ذات نمایندگی است. نماینده نمی‌تواند پیگیر امور کسانی که به او رای داده‌اند نباشد. نمایندگی یک امر خنثی نیست و به رسمیت نشناختن باقی نقش‌های نمایندگی اتفاقاً باعث ایجاد موقعیت‌های تعارض منافع متعدد و متکثر خواهد شد و بدلیل آنکه به رسمیت شناخته نشده است، احتمال بروز فساد در آن‌ها نیز بیشتر است (ن ۵).

با توجه به یافته‌های این پژوهش در خصوص مدیریت تعارض منافع نمایندگان مجلس شورای اسلامی، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، سازوکارهای مشارکت مردم و نهادهای مردمی و اندیشکده‌ها برای نظارت بیشتر بر فرآیندهای داخلی مجلس شورای اسلامی مورد بررسی قرار گیرد. همچنین نیاز به تحلیل و اولویت‌بندی اجرایی‌سازی سازوکارهای شفافیت در مجلس شورای اسلامی برای مدیریت تعارض منافع وجود دارد. بررسی ساختار مجلس شورای اسلامی برای شناسایی تعارض‌های منافع ساختاری، یکی از ضروری‌ترین پژوهش‌های آتی در این زمینه خواهد بود.

۳. نوآوری پژوهش

نوآوری مدل احصاء شده این پژوهش، ناظر بر بومی بودن و تطابق آن با ساختار حاکمیت و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است. در گونه‌شناسی‌های موجود، اولاً نقش‌ها

متناسب به نقش‌های مجلس شورای اسلامی نیست و ثانیاً نکات کلی در خصوص مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان بیان شده است. در مدل احصاء شده در این پژوهش، بر اساس نقش‌های نمایندگی منطبق بر ساختار حاکمیت جمهوری اسلامی ایران، راهبردهایی کاملاً اقتضائی با مجلس شورای اسلامی و فراتر از دسته‌بندی‌های مرسوم سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان‌ها احصاء شده است. برای نمونه در مقاله Nelson & Sanyal (2010) که به بررسی راهبردهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان هند پرداخته است، صرفاً همان ابزارهای مشهور مدیریت تعارض منافع که در دیگر ساختارهای حکمرانی نیز قابل انطباق است، یعنی اعلامیه‌های منافع نمایندگان، قاعده‌گذاری برای هدایا و محدودیت‌های کلی نظیر عدم مداخله در بخش خصوصی به مجلس نمایندگان و سنای هند بیان شده است. همچنین در هیچیک از منابع یافت شده، راهبردهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان مبتنی بر نقش‌های آنها دسته‌بندی نشده است. به طور کلی نوآوری پژوهش و مقایسه آن با دیگر پژوهش‌های موجود در جدول.... ذکر شده است.

جدول ۸. مقایسه میان یافته‌های پژوهش‌های پیشین و این پژوهش

منبع	نوع گونه‌شناسی
(Nelson & Sanyal, 2010)	دسته‌بندی راهبردهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان در سه دسته کلی شفافیت، عدم مداخله در امور مرتبط با منافع شخصی و قاعده‌گذاری برای پذیرش هدایا به تفکیک مجلس سنا و عوام در هند
(Bolleyer et al., 2020b; Bolleyer & Smirnova, 2017)	دسته‌بندی رژیم‌های مدیریت تعارض منافع نمایندگان ۲۵ پارلمان ملی اتحادیه اروپا بر اساس میزان شفافیت، سخت‌گیری و مجازات به تفکیک سازوکارهای پیش‌گیرانه و آشکارسازی
(Mattarella, 2010)	دسته‌بندی سازوکارهای مدیریت تعارض منافع نظام قانون‌گذاری کشورهای مختلف مبتنی بر سه مفهوم صلاحیت ^۱ ، خنثی‌سازی ^۲ و شفاف‌سازی ^۳ .
این پژوهش	دسته‌بندی راهبردهای مدیریت تعارض منافع نمایندگان پارلمان، به‌طور خاص مبتنی بر نقش‌های احصاء شده در ساختار اساسی جمهوری اسلامی ایران و مقتضیات بومی ایران در سه دسته نقش تقنینی، نقش نظارتی و فرانتشی نمایندگان.

¹ Déchéance

² Neutralisation

³ Publicisation/Transparence

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Farajollah Rahnavard

<http://orcid.org/0000-0003-1293-7020>

Yahya Morattab

<https://orcid.org/0000-0002-3282-910X>

Hossein Alipour

<http://orcid.org/0009-0007-0564-9182>

منابع

- جعفری نیا، سعید، عابدی جعفری، حسن، و کیلی، یوسف ورنجبر کبوترخانی، مصطفی (۱۴۰۱).
سنخ‌شناسی تعارض منافع کارگزاران دولتی: پهنه‌کاوی مطالعات تعارض منافع در بخش
دولتی. *مطالعات مدیریت دولتی ایران*، ۵(۱): ۱-۲۹. doi:
10.22034/jipas.2022.315287.1289
- جلیلی‌کناری، محدثه. بررسی میزان اثربخشی سیاست‌های مدیریت تعارض منافع در کشورهای عضو
اتحادیه اروپا، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۱/۹/۲۸. شماره مسلسل:
۱۸۵۶۶. <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1754843>
- زینالو، مهدی، علی احمدی، علیرضا و نریمان، سعید (۱۳۹۸). بررسی عوامل بروز تعارض منافع در
نمایندگان مجلس شورای اسلامی. *فصلنامه سیاستگذاری عمومی*، ۵(۲): ۹۹-۱۱۷. doi:
10.22059/ppolicy.2019.72274
- شعبانی، قاسم. (۱۴۰۴). *حقوق اساسی و ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران*. تهران: انتشارات
اطلاعات.
- مرتب، یحیی، کشافی‌نیا، وحید، عباسی، مصطفی، واثقی، محمد و فلاحیان مهدی. (۱۳۹۹). *تعارض
منافع در بخش عمومی*. تهران: انتشارات شفافیت و پیشرفت.

مرتب، یحیی و یاوری، وحید (۱۴۰۰). شناسایی معیارهای ارزیابی شفافیت در مجلس شورای اسلامی. *مطالعات مدیریت دولتی ایران*، ۴(۱): ۳۵-۶۲. doi: 10.22034/JIPAS.2021.294315.1197

هیوود، پل. (۱۳۹۷). *فساد سیاسی*. (ترجمه محمد طاهری و میرقاسم بنی هاشم). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

References

- Bolleyer, N., & Smirnova, V. (2017). Parliamentary ethics regulation and trust in European democracies. *West European Politics*, 40(6), 1218–1240. <https://doi.org/10.1080/01402382.2017.1290404>
- Bolleyer, N., Smirnova, V., Di Mascio, F., & Natalini, A. (2020). Conflict of interest regulation in European parliaments: Studying the evolution of complex regulatory regimes. *Regulation & Governance*, 14(3), 428–446. <https://doi.org/10.1111/REGO.12221>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Catchick, P. (2014). Conflict of Interest : Gateway to Corruption. *ACFE European Fraud Conference*.
- Cooper, T. L. (2006). *The Responsible Administrator: An Approach to Ethics for the Administrative Role* (5th ed.). Jossey-Bass.
- Davis, Michael, Stark, & Andrew. (2001). *Conflict of Interest in the Professions*. Oxford University Press.
- Demmke; Christoph, Paulini, M., Autioniemi, J., & Lenner, F. (2020). *The Effectiveness of Conflict of Interest Policies in the EU- Member States*.
- Demmke, C., & Henökl, T. (2007). Managing Conflicts of Interests: Ethics Rules and Standards in the Member States and the European Institutions. *European Institute of Public Administration (Maastricht)*, 3, 1–7. <http://aei.pitt.edu/11065/>.
- Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2009). Disclosure by Politicians. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series, No. 14703*. <https://doi.org/10.3386/w14703>
- European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. *European Public Accountability Index (EuroPAM)*.. Retrieved April 5, 2018, from <http://europam.eu/>.
- Friedberg, E. (2012). Conflict of interest from the perspective of the sociology of organised action. In A. Peters & L. Handschin (Eds.), *Conflict of Interest in Global, Public and Corporate Governance* (pp. 39–53). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139248945.004>.
- Hough, D. (2013). *Corruption, Anticorruption and Governance*. Palgrave Macmillan.

- Kernaghan, K., & Langford, J. (2014). *The Responsible Public Servant* (second). The Institute of Public Administration of Canada.
- King, N., & Horrocks, C. (2010). *Interviews in Qualitative Research*. SAGE Publications Ltd.
- Li, W. (2024). The Rules of Conflict-of-Interest Management for Public Officials under the “british Model”: A Content Analysis Based on 19 Codes of Ethics. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*, 9(1), 1–19. <https://doi.org/10.2478/amns-2024-2728>.
- Loewenstein, G. (2011). The limits of transparency: Pitfalls and potential of disclosing conflicts of interest. *American Economic Review*, 101(3), 423–428.
- Mattarella, B. G. (2010). Comparison of legal systems governing conflict of interest. *Revue Francaise d'Administration Publique*, 135(3), 643–654. [In French]. <https://doi.org/10.3917/rfap.135.0643>
- Nelson, E. L., & Sanyal, K. (2010). Conflict of Interest Issues in Parliament. *PRS Legislative Research*, November 2009, 1–4.
- OECD. (2003). *Recommendation of the Council on Guidelines for Managing Conflict of Interest in the Public Service*. OECD Publication.
- OECD. (2005). *Managing Conflict of Interest in the Public Sector: A Toolkit*. OECD Publication.
- Orr, G. (2019). Parliamentary Disqualification for Financial Conflicts. *Federal Law Review*, 47(4), 583–605. <https://doi.org/10.1177/0067205X19875033>.
- Rothstein, B., & Teorell, J. (2008). What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions. *Governance*, 21(2), 165–190. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2008.00391.x>.
- Seger, A. (2008). *Corruption and Democracy: Political Finances, Conflicts of Interest, Lobbying, Justice*. Council of Europe Publishing.
- Trost, C., & Gash, A. L. (2008). *Conflict of Interest and Public Life: Cross-National Perspectives*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/philosophy/political-philosophy/conflict-interest-and-public-life-cross-national-perspectives>.

References [In Persian]

- Jafari Nia, S., Abedi Jafar, H., Vakili, Y., & Ranjbar Kabutarkhani, M. (2021). The Typology of Public Sector Agent Conflict of Interest: Scoping Review of Conflict of Interest Studies in Public Sector. *Journal of Iranian Public Administration Studies*, 5(1), 1-29. <https://doi.org/10.22034/jipas.2022.315287.1289>.
- Jalili Kenari, M. (2022). *The Effectiveness of Conflict of Interest Policies in the EU- Member States*. Islamic Parliament Research Center. No:

18566. <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1754843>.
- Zeinaloo, M. , ali ahmadi, A. and Nariman, S. (2019). The causes of advent of conflict of interest among MPs in Iran. *Iranian Journal of Public Policy*, 5(2), 99-117. doi: 10.22059/ppolicy.2019.72274.
- Shabani, G. (2025). *Constitutional Law and the Structure of Government of the Islamic Republic of Iran*. Ettela'at Publications.
- Morattab, Y., Kashafi Nia, V., Abbasi, M., Vaseghi, M., & Fallahian, M. (2020). *Conflict of Interest in Public Sector*. Transparency & Development Publication.
- Morattab, Y., & Yavari, V. (2021). Identifying Transparency Assessment Criteria for Islamic Parliament of Iran. *Journal of Iranian Public Administration Studies*, 4(1), 35-62. <https://doi.org/10.22034/jipas.2021.294315.1197>.
- Heywood, P. (2018). *Political Corruption*. Translated by Mohammad Taheri & Mirghasem Banihashem. The Research Institute for Strategic Studies.